ROCZNIK SPYTKOWICKI
nr 5(2026), s. 233-239
https://doi.org/10.12797/RSpyt05.2026.05.07
Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Konrad Meus
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
https://orcid.org/0000-0002-6865-2174
konrad.meus@uken.krakow.pl

Post mortem: wspomnienie Andrzeja Nowakowskiego (1951-2025)

Rzecz o człowieku, który *zbudował pomnik trwalszy niż ze spiżu*

9 grudnia 2025 r. w Rzeszowie zmarł prof. Andrzej Nowakowski. Przeżył 74 lata. Urodził się w Wadowicach 27 września 1951 r., tam ukończył szkołę podstawową, a następnie „papieskie" Liceum Ogólnokształcące im. Marcina Wadowity. Choć w regionie wadowickim Andrzej Nowakowski zostanie zapamiętany przede wszystkim jako historyk i badacz dziejów regionalnych, to jego prawdziwą i pierwszą miłością było prawo. W latach 1969-1973 uczęszczał na Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Sześć lat po zdobyciu tytułu magistra (w 1979 r.) i uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych kontynuował swoją naukową pasję. W 1989 r. mógł się już poszczycić habilitacją z nauk prawniczych nadaną przez Uniwersytet Jagielloński. W okresie pomiędzy doktoratem a habilitacją zainteresował się dziejami rodzinnych Wadowic. Zgłębiając tę tematykę, łączył wiedzę prawniczą z historyczną. Pierwszą, a zarazem chyba najdonioślejszą pracą, która wyszła spod jego pióra, była monografia pt. *Z dziejów miasta i parafii Wadowice* (Kraków 1985). Dała ona podwaliny wiedzy dla następnych pokoleń historyków parających się dziejami Wadowic i okolic. I faktycznie, każda kolejna praca badawcza poświęcona Wadowicom musiała uwzględniać ustalenia wniesione wtedy przez Profesora Nowakowskiego.

W latach 80., jeszcze przed opublikowaniem przywołanej pracy, Andrzej Nowakowski silnie zaangażował się w działalność antykomunistyczną – wspierał prace Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność".

Prof. Andrzej Nowakowski podczas spotkania z czytelnikami w Gminnej Bibliotece Publicznej w Spytkowicach, 29 listopada 2024 r. Źródło: Archiwum GBP w Spytkowicach

Z tego tytułu został poddany operacyjnemu rozpracowaniu przez Służbę Bezpieczeństwa PRL w Bielsku-Białej. Operacji nadano kryptonim „Doktor", a samego Nowakowskiego oskarżono „o propagowanie wrogich poglądów i działalność skierowaną przeciwko linii politycznej partii"[1]. W momencie ogłoszenia stanu wojennego, 13 grudnia 1981 r., internowano go na wniosek Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Bielsku-Białej. Andrzej Nowakowski był więziony w Ośrodku Odosobnienia w Jastrzębiu, skąd został uwolniony 4 marca 1982 r.[2] Pokłosie jego solidarnościowej karty w życiorysie stanowią publikacje poświęcone dziejom najnowszym. W swych pracach nie szczędził przemyśleń opartych na własnych, nierzadko trudnych doświadczeniach i wspomnieniach[3].

Lata 90. ubiegłego stulecia minęły Andrzejowi Nowakowskiemu na przygotowywaniu i redagowaniu (lub współredagowaniu) kilku prac dotykających

[1] Materiały o nr arch. 1181/II, zniszczono 19 I 1990. Wpis na podst. zapisów ewidencyjno-kartotecznych, [on-line:] https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/72931 (dostęp: 20 VI 2026).

[2] Ibidem.

[3] Por. A. Nowakowski, *Wadowice w latach 1945-1990. Przyczynek do najnowszej historii miasta*, Rzeszów 2018, ss. 363; idem, *Wadowickie procesje w Polsce Ludowej (1945-1989)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2022, nr 25, s. 84-112; idem, *Działalność cenzury w Wadowicach w okresie komunistycznym od pierwszej połowy lat 50. XX w. do 1990 r.*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2023, nr 26, s. 108-131; idem, *Obchody 1 Maja w Wadowicach w okresie komunistycznym (1949-1988)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2024, nr 27, s. 64-86.

tematyki „wadowickiej". W 1994 r. pod jego redakcją ukazał się tom zatytułowany *Królewskie Wolne Miasto Wadowice* (Warszawa 1994). Z kolei trzy lata później wyszła monografia zbiorowa pt. *Wadowice. Studia z dziejów* (Wadowice 1997), której Nowakowski był współredaktorem. Artykuły umieszczone w obu monografiach do dziś nadają ton badaniom nad dziejami Wadowic od czasów najdawniejszych do XX w. Ponadto obie publikacje przysporzyły Profesorowi Nowakowskiemu popularności. W 1998 r. ukazał się pierwszy numer wydawanego do dzisiaj czasopisma Wadowickiego Centrum Kultury – „Wadoviana", w którego powstanie Nowakowski się wydatnie zaangażował. Jako autor dbał, aby pierwsze numery były wypełnione wartościowymi treściami[4]. Rosnące zainteresowanie historią ziemi wadowickiej skłoniło Andrzeja Nowakowskiego do poszerzenia zainteresowań badawczych. W latach 1998-1999 napisał dwie publikacje, które – jak się miało okazać – zdeterminowały przebieg jego dalszych badań naukowych jako historyka. Mowa tutaj o monografiach *Wadowicki „Sokół", wczoraj i dziś 1889-1999* (Częstochowa 1998) oraz *Z dziejów wadowickiej kolei 1887-1999* (Wadowice 1999). Podjęcie zagadnienia ruchu sokolego w Galicji, ze szczególnym uwzględnieniem powiatu wadowickiego, a także dziejów małopolskiego kolejnictwa stanowiło klucz do sukcesu. Stąd też nie dziwi fakt, że kolejne lata zaowocowały następnymi publikacjami z tego obszaru tematycznego[5].

Wraz z sukcesami na rynku wydawniczym Andrzej Nowakowski podjął decyzję o ugruntowaniu swojego dorobku z zakresu historii kultury fizycznej[6] i już w 2006 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Stopień nadała mu Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Habilitacja ta nie była wyłącznie ozdobnikiem,

[4] Zob. A. Nowakowski, *Nazewnictwo ulic i placów w Wadowicach*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1998, nr 1, s. 40-48; idem, *Zarys dziejów kolei w Wadowicach (1888-1945)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1998, nr 2, s. 31-37; idem, *Dzieje wadowickiej kolei po II wojnie światowej*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1999, nr 3, s. 61-73; idem, *Dalekie podróże koleją z Wadowic w czasach młodości Karola Wojtyły*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2000, nr 5, s. 43-46.

[5] Zob. m.in.: A. Nowakowski, *Zarys dziejów kolei w Andrychowie (1887-2000). Przyczynek do historii kolei galicyjskiej i małopolskiej*, Wadowice 2000; *Szkice z dziejów wadowickiego i beskidzkiego „Sokoła". In memoriam doctoris Bronisław Czapik (1939-1996)*, red. A. Nowakowski, Wadowice [2002], ss. 62; A. Nowakowski, *Tragedia barwałdzka, 24 listopada 1944 roku. Relacje naocznych świadków*, Wadowice 2008, ss. 62; A. Nowakowski, *„Sokół" w Wadowicach w latach 1918-1949. Zarys dziejów*, Wadowice 2009, ss. 134.

[6] Zob. *Wybrane zagadnienia z organizacji i historii Akademickiego Związku Sportowego. Na 55-lecie AZS w Częstochowie (1945-2000)*, red. A. Nowakowski, Częstochowa 2001, ss. 196; *Szkice z organizacji kultury fizycznej*, red. A. Nowakowski, Rzeszów 2005, ss. 139; A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944-2001. Studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005, ss. 243; idem, *Kolarstwo szosowe na ziemi wadowickiej. Na 120-lecie kolarstwa w Polsce (1886-2006)*, Wadowice 2006, ss. 86.

wszak Profesor Nowakowski już w tamtym czasie urastał do rangi specjalisty od dziejów sportu i turystyki.

Ostatnie 15-lecie jego życia, poza rozwijaniem zainteresowań badawczych oscylujących wokół dziejów sportu i kultury fizycznej oraz kolei żelaznych[7], to również czas intensywnej pracy nad historią szkolnictwa w rejonie Wadowic. Powstające wówczas opracowania prezentowały rozwój oświaty na tle szerszej historii poszczególnych miejscowości. Nie będzie przesadnym stwierdzenie, że losy szkoły stanowiły pretekst do opowiedzenia o dziejach wybranych miejscowości. W grupie wsi powiatu wadowickiego, które stały się obiektem zainteresowania Profesora Nowakowskiego (oraz kilku innych badaczy pracujących pod jego redakcją), znalazły się m.in. Barwałd Średni[8], Brzeźnica[9], Chocznia[10], Dąbrówka[11], Jaroszowice[12], Klecza Dolna[13], Łękawica[14], Wysoka k. Wadowic[15], Zakrzów[16], a także Zawadka[17], jak również wsie gminy Spytkowice. W 2012 r. ukazała się monografia szkoły w Ryczowie. Pomysł na jej napisanie pojawił się przy okazji 175. rocznicy powstania placówki. Podczas spotkań autorskich, organizowanych w murach Gminnej Biblioteki Publicznej w Spytkowicach, mieszkańcy ziemi spytkowickiej mogli bezpośrednio poznać Profesora Nowakowskiego. Ostatnie zorganizowano 29 listopada 2024 r.[18] Wtedy też promowano książkę pt. *Zarys dziejów stacji kolejowej w Spytkowicach*, która ukazała się w Rzeszowie rok wcześniej.

---

7 A. Nowakowski, *Szkice z dziejów „Sokoła". Na 125-lecie założenia „Sokoła" w Białej (1900-2025)*, Albigowa [2024], ss. 48; idem, *Zatopiona linia. Krótka historia linii kolejowej nr 103 z Trzebini i Sierszy do Skawiec*, Albigowa [2024], ss. 86; idem, *Zarys historii kęckiej kolei (1887-2024)*, Albigowa [2025], ss. 92; L. Lassota, A. Nowakowski, *Miejski Klub Sportowy Kalwarianka w Kalwarii Zebrzydowskiej (1923-2023). Przyczynek do historii sportu w mieście*, Kalwaria Zebrzydowska 2023, ss. 131; *Szkice z dziejów sportu w Wadowicach i ziemi wadowickiej. Na 130-lecie sportu w ziemi wadowickiej (1887-2017) i 400-lecie założenia Kalwarii Zebrzydowskiej (1617-2017)*, red. A. Nowakowski, Rzeszów 2017, ss. 180.

8 A. Nowakowski, A. Rejman, *Dzieje szkoły w Barwałdzie Średnim na tle dziejów wsi (1886-2015)*, Rzeszów 2015, ss. 141.

9 *Zarys dziejów gminy Brzeźnica i Doliny Karpia. W 450. rocznicę inkorporacji księstw oświęcimskiego i zatorskiego do Polski (1564-2014)*, red. A. Nowakowski, Brzeźnica–Kraków 2014, ss. 132.

10 K. Koźbiał, A. Nowakowski, *Dzieje szkoły w Choczni Dolnej. W stulecie zbudowania szkoły (1911-2011)*, Rzeszów 2011, ss. 176.

11 A. Rejman, A. Nowakowski, *Szkoła w Dąbrówce na tle dziejów miejscowości (1911-2020). Przyczynek do historii gminy Stryszów*, Rzeszów 2022, ss. 175.

12 K. Meus, A. Nowakowski, *Jaroszowice. Historia – parafia – szkoła. W 700. rocznicę Jaroszowic (1312-2012)*, Rzeszów 2013, ss. 200.

13 M. Janusz, A. Nowakowski, M. Obodyński, *Szkoła i sport w Kleczy Dolnej (1888-2018). Przeszłość i dzień dzisiejszy*, Tomice [2018], ss. 144.

14 A. Nowakowski, M. Obodyński, *Łękawica. Zarys historii wsi*, Tarnów 2022, ss. 208.

15 M. Janusz, M. Malec, A. Nowakowski, *Szkoła w Wysokiej koło Wadowic (1894-2019)*, Rzeszów 2019, ss. 169.

16 A. Rejman, A. Nowakowski, M. Malec, *Zakrzów. Dzieje szkoły i sportu na tle dziejów wsi. Na 135-lecie szkoły w Zakrzowie (1884-2019)*, Rzeszów 2019, ss. 203.

17 A. Nowakowski, *Zawadka. Zarys dziejów wsi, szkoły i sportu*, Kraków 2024, ss. 212.

18 [On-line:] https://www.gbpspytkowice.pl/index.php/spotkania-autorskie/669-spotkanie-autorskie-z-dr-hab-andrzejem-nowakowskim-promocja-ksiazki-zarys-dziejow-stacji-kolejowej-w-spytkowicach (dostęp: 20 VI 2026).

W swojej karierze zawodowej Andrzej Nowakowski związał się z kilkoma uczelniami wyższymi, m.in. z Uniwersytetem w Białymstoku, z obecną Akademią Tarnowską czy też Uniwersytetem Rzeszowskim. Za całokształt swojej działalności w 2017 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Pięć lat wcześniej, w 2012 r., uhonorowano go Krzyżem Wolności i Solidarności za aktywność antykomunistyczną jako działacza NSZZ „Solidarność". Ponadto od 2020 r. Profesor Nowakowski posiadał status osoby represjonowanej przez reżim komunistyczny. Zarówno za działalność opozycyjną, jak i tę współczesną przyznano mu w 2021 r. Medal Stulecia Odzyskania Niepodległości. O pozytywistycznej, nacechowanej patriotyzmem pracy Andrzeja Nowakowskiego pamiętano również w regionie, z którego się wywodził. W 2020 r. radni gminy Stryszów przyznali mu tytuł Honorowego Obywatela Gminy Stryszów, co było wyrazem wdzięczności za dotychczasowy wkład w upowszechnianie wiedzy na temat miejscowości położonych w granicach administracyjnych gminy. Rok później najwyższe odznaczenie za zasługi dla regionu przyznała mu rada powiatu wadowickiego. W argumentacji przemawiającej za nadaniem tytułu Zasłużonego dla Powiatu Wadowickiego Andrzejowi Nowakowskiemu wskazywano, że „to człowiek renesansu". Przewodniczący rady Józef Łasak podnosił: „To człowiek, który jest społecznikiem, naukowcem. To wielki patriota, pierwszy przewodniczący wadowickiej Solidarności"[19]. Słowa wówczas wypowiedziane nie były na wyrost i w pełni oddawały osobowość i wartości towarzyszące Andrzejowi Nowakowskiemu za życia.

Exegi monumentum aere perennius – Zbudowałem pomnik trwalszy niż ze spiżu, notował przed wiekami sławny rzymski poeta Horacy w Pieśni III, 30[20]. I tak jak niegdyś Horacy pisał o nieprzemijającej sławie, tak sięgając do jego poezji, można dzisiaj pokusić się o stwierdzenie, że prof. Andrzej Nowakowski na bliskiej mu, rodzinnej ziemi wadowickiej swoim dorobkiem i pracą u podstaw „zbudował pomnik trwalszy niż ze spiżu" – pomnik, o którym będzie pamiętał każdy mieszkaniec regionu sięgający po liczne książki autorstwa Profesora. Książki, które stanowiły podstawę do dalszych badań dla młodszych pokoleń historyków, w tym także piszącego te słowa. Panie Profesorze, na zawsze zostanie Pan w naszej pamięci!

[19] [On-line:] https://powiatwadowicki.pl/aktualnosci/dr-hab-andrzej-nowakowski-kolejnym-zasluzonym-dla-powiatu-wadowickiego/ (dostęp: 20 VI 2026).

[20] [On-line:] https://poezja.org/wz/Horacy/27881/Piesn_III_30_Wybudowalem_pomnik_trwalszy_niz_ze_spizu (dostęp: 25 VI 2026).

Bibliografia

Opracowania

Janusz M., Malec M., Nowakowski A., *Szkoła w Wysokiej koło Wadowic (1894-2019)*, Rzeszów 2019, ss. 169.

Janusz M., Nowakowski A., Obodyński M., *Szkoła i sport w Kleczy Dolnej (1888-2018). Przeszłość i dzień dzisiejszy*, Tomice [2018], ss. 144.

Koźbiał K., Nowakowski A., *Dzieje szkoły w Choczni Dolnej. W stulecie zbudowania szkoły (1911-2011)*, Rzeszów 2011, ss. 176.

Lassota L., Nowakowski A., *Miejski Klub Sportowy Kalwarianka w Kalwarii Zebrzydowskiej (1923-2023). Przyczynek do historii sportu w mieście*, Kalwaria Zebrzydowska 2023, ss. 131.

Meus K., Nowakowski A., *Jaroszowice. Historia – parafia – szkoła. W 700. rocznicę Jaroszowic (1312-2012)*, Rzeszów 2013, ss. 200.

Nowakowski A., *Dalekie podróże koleją z Wadowic w czasach młodości Karola Wojtyły*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2000, nr 5, s. 43-46.

Nowakowski A., *Działalność cenzury w Wadowicach w okresie komunistycznym od pierwszej połowy lat 50. XX w. do 1990 r.*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2023, nr 26, s. 108-131.

Nowakowski A., *Dzieje wadowickiej kolei po II wojnie światowej*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1999, nr 3, s. 61-73.

Nowakowski A., *Kolarstwo szosowe na ziemi wadowickiej. Na 120-lecie kolarstwa w Polsce (1886-2006)*, Wadowice 2006, ss. 86.

Nowakowski A., *Nazewnictwo ulic i placów w Wadowicach*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1998, nr 1, s. 40-48.

Nowakowski A., *Obchody 1 Maja w Wadowicach w okresie komunistycznym (1949-1988)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2024, nr 27, s. 64-86.

Nowakowski A., *„Sokół" w Wadowicach w latach 1918-1949. Zarys dziejów*, Wadowice 2009, ss. 134.

Nowakowski A., *Szkice z dziejów „Sokoła". Na 125-lecie założenia „Sokoła" w Białej (1900-2025)*, Albigowa [2024], ss. 48.

Nowakowski A., *Tragedia barwałdzka, 24 listopada 1944 roku. Relacje naocznych świadków*, Wadowice 2008, ss. 62.

Nowakowski A., *Wadowice w latach 1945-1990. Przyczynek do najnowszej historii miasta*, Rzeszów 2018, ss. 363.

Nowakowski A., *Wadowickie procesje w Polsce Ludowej (1945-1989)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 2022, nr 25, s. 84-112.

Nowakowski A., *Zarys dziejów kolei w Andrychowie (1887-2000). Przyczynek do historii kolei galicyjskiej i małopolskiej*, Wadowice 2000.

Nowakowski A., *Zarys dziejów kolei w Wadowicach (1888-1945)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny" 1998, nr 2, s. 31-37.

Nowakowski A., *Zarys historii kęckiej kolei (1887-2024)*, Albigowa [2025], ss. 92.

Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944-2001. Studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005, ss. 243.

Nowakowski A., *Zatopiona linia. Krótka historia linii kolejowej nr 103 z Trzebini i Sierszy do Skawiec*, Albigowa [2024], ss. 86.
Nowakowski A., *Zawadka. Zarys dziejów wsi, szkoły i sportu*, Kraków 2024, ss. 212.
Nowakowski A., Obodyński M., *Łękawica. Zarys historii wsi*, Tarnów 2022, ss. 208.
Nowakowski A., Rejman A., *Dzieje szkoły w Barwałdzie Średnim na tle dziejów wsi (1886-2015)*, Rzeszów 2015, ss. 141.
Rejman A., Nowakowski A., *Szkoła w Dąbrówce na tle dziejów miejscowości (1911-2020). Przyczynek do historii gminy Stryszów*, Rzeszów 2022, ss. 175.
Rejman A., Nowakowski A., Malec M., *Zakrzów. Dzieje szkoły i sportu na tle dziejów wsi. Na 135-lecie szkoły w Zakrzowie (1884-2019)*, Rzeszów 2019, ss. 203.
Szkice z dziejów sportu w Wadowicach i ziemi wadowickiej. Na 130-lecie sportu w ziemi wadowickiej (1887-2017) i 400-lecie założenia Kalwarii Zebrzydowskiej (1617-2017), red. A. Nowakowski, Rzeszów 2017, ss. 180.
Szkice z dziejów wadowickiego i beskidzkiego „Sokoła". In memoriam doctoris Bronisław Czapik (1939-1996), red. A. Nowakowski, Wadowice [2002], ss. 62.
Szkice z organizacji kultury fizycznej, red. A. Nowakowski, Rzeszów 2005, ss. 139.
Wybrane zagadnienia z organizacji i historii Akademickiego Związku Sportowego. Na 55-lecie AZS w Częstochowie (1945-2000), red. A. Nowakowski, Częstochowa 2001, ss. 196.
Zarys dziejów gminy Brzeźnica i Doliny Karpia. W 450. rocznicę inkorporacji księstw oświęcimskiego i zatorskiego do Polski (1564-2014), red. A. Nowakowski, Brzeźnica–Kraków 2014, ss. 132.

Netografia

https://katalog.bip.ipn.gov.pl (Materiały o nr arch. 1181/II, zniszczono 19.01.1990. Wpis na podst. zapisów ewidencyjno-kartotecznych).
https://poezja.org
https://powiatwadowicki.pl
https://www.gbpspytkowice.pl